

УДК 94(477.43/44)

Мельничук О.А. Ставлення червоноармійців до більшовицьких перетворень в подільському селі наприкінці 1920-х рр. // В книзі: Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2016. – С.283-289.

О.А. Мельничук

СТАВЛЕННЯ ЧЕРВОНОАРМІЙЦІВ ДО БІЛЬШОВИЦЬКИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ В ПОДІЛЬСЬКОМУ СЕЛІ НАПРИКІНЦІ 1920-Х РР.

Насадження комуністичного режиму в українському селі, в тому числі й на теренах Поділля, упродовж 1920-х років супроводжувалося зростанням протестних настроїв не лише серед селян-власників, класу, проти якого спрямовувалися основні заходи правлячого режиму, але й серед інших верств населення. Особливою категорією, соціально-політичні настрої якої виступали в якості своєрідного індикатора більшовицьких експериментів на селі, були червоноармійці військових частин, розміщених на території Поділля. Специфіка цієї категорії в тому, що, з одного боку, за соціальним складом переважна більшість з них були вихідцями із селянських родин, і природно мали б бути солідарними із членами своїх сімей, які нерідко ставали об'єктом репресивних дій з боку представників нової влади. З іншого боку, червоноармійці виступали опорою радянської влади на селі, і, в разі потреби, мали б забезпечити придушення будь-яких антирадянських виступів з боку селянства. Саме тому, політпрацівники військових частин докладали чималих зусиль до проведення агітаційної роботи серед червоноармійців, з метою формування в них основ комуністичного світогляду та переконання в необхідності здійснення революційних перетворень на селі.

У статті, на основі інформаційно-аналітичних матеріалів місцевих органів ДПУ УСРР, автор намагається простежити соціально-політичні настрої серед червоноармійців та показати їх ставлення до аграрних перетворень більшовиків у подільському селі наприкінці 1920-х років.

Проблему соціально-політичних настроїв населення в означений період розглядали: Н. Бем [1-2], С. Дровозюк [3-4]. У 2013 р. побачив світ збірник документів та матеріалів, що розкривають настрої та поведінку подолян в умовах сталінської революції «згори» [5]. Безпосередньо досліджуваної проблеми стосуються праці Л. Гриневич [6-8].

Продовольчі труднощі, викликані небажанням селян здавати хліб державі за низькими закупівельними цінами взимку 1927-1928 р. привели до хлібозаготівельної кризи. Не бажаючи підвищувати ціни на зерно і обмежити таким чином бюджетні витрати на індустріалізацію, більшовики вирішують силою примусити селян здавати хліб. З цією метою у січні 1928 р. Й. Сталін виїжджає в Сибір і започатковує «показову» кампанію хлібозаготівель, основною метою якої було змусити заможних селян здати усі залишки хліба за державними цінами та розпочати підготовку суцільної колективізації, яка й забезпечить в майбутньому безперешкодне надходження хліба до держави за низькими цінами. Подібні кампанії, що здійснювалися насильницькими методами у поєднанні із частковим неврожаєм призвели до загострення продовольчого стану у більшості сільських місцевостей України [9, с. 351-354].

Не став винятком і подільський регіон, переважна більшість населення якого спеціалізувалася на вирощенні сільськогосподарських культур, а отже мав стати в майбутньому полігоном для впровадження більшовицьких експериментів на селі. В таємному донесенні політвідділу 9 Кримської кавалерійської дивізії до політуправління Українського військового округу (УВО) від 25 червня 1928 р. повідомлялося про те, що у зв'язку із труднощами забезпечення хлібом містечок та міст, в яких розквартировані частини дивізії (Тульчинська округа – О.М.) активізувалися «нездорові» настрої, які охопили червоноармійців – не лише вихідців із заможних селян, але й бідноти: «Чому стоять хвости за хлібом»; «Хліб забрали, а бідноті не дають». У більшості випадків причини нестачі хліба червоноармійці намагалися пояснити хлібозаготівлями: «Хліба немає через хлібозаготівлі. У

нас хліб забрали і залишили по 2 пуди на їдока. Кажуть, що резерви створені, а чому тепер із резервів не взяти для того, щоб черг не було» [10, арк.84].

В документі йшлося про пожвавлення агітації заможних селян, які заявляли: «Ми захищаємо радянську владу, а вдома наші сім'ї грабують» [10, арк.84]. Цілком очевидно, що такі висловлювання мали вплив і на червоноармійців-середняків, які приходили до висновку про необхідність покидати сільське господарство та перебиратися в місто: «Там краще робітникам живеться, якщо хліба немає, то вони страйкують і добиваються свого, а ми цього зробити не можемо» [10, арк.85]. Червоноармійці – вихідці із заможних селян висловлювалися радикальніше: «Якщо я буду вдома і в мене будуть брати хліб – я буду вбивати агентів, які цей хліб забирають» [10, арк.85].

Причину протестних настроїв червоноармійців працівники ДПУ вбачали в отриманні листів з дому, в яких родини повідомляли про неважні прогнози на майбутній врожай та недоліки в постачанні бідняків посівним матеріалом: «У самих хліба не буде, доведеться голодати, а вони хліб вивозять за кордон», «Прогнози на урожай погані, довелося 3 рази пересівати, а сіяти немає чим – весь хліб забрали». Особливу тривогу у зв'язку із майбутнім врожаєм висловлювали маріупольці та кримчани, яких повідомили в листах, що «озимі культури пропали, а ярі – видуло вітром, до того ж у Криму немає дощів». Незадоволення червоноармійців було викликано й запізненням видачі в окремих районах посівної позики: «Хліб забирати в селян не запізнювалися, а якщо доводиться видавати позику, то запізналися» [10, арк.85].

Негативні настрої серед червоноармійців були викликані загальним збільшенням суми продподатку на 1928/1929 р.: «Раніше нам говорили, що податок із кожним роком буде зменшуватися, а насправді виходить протилежне – країна багатіє, а податок збільшується. Радянська влада веде неправильну політику, бажаючи знищити заможних». В результаті червоноармійці – вихідці із заможних селян приходили до висновку, що

«сіяти потрібно небагато – все рівно заберуть». Протилежні думки висловлювали червоноармійці із бідних сімей: «В цьому році заможні платять більшу частину податку, незважаючи що їх менше, і це правильно. При такій політиці дійсно є можливість середняку і бідняку підняти своє господарство» [10, арк.85].

Критику червоноармійців викликала кампанія із самообкладання селянства: «Думають будувати лікарні, мости, школи... А навіщо вони потрібні, коли селянину доводиться класти зуби на полицю» [10, арк.85].

Подібні настрої серед червоноармійців військових частин, розташованих на Поділлі простежуються і впродовж наступного 1929 р. У донесенні політвідділу 24 стрілкової Самаро-Ульяновської залізної дивізії, розташованої у Вінницькій окрузі, від 30 січня 1930 р. повідомлялося про нерозуміння з боку червоноармійців, в тому числі вихідців із бідняків, заходів радянської влади, спрямованих проти заможних селян-куркулів: «Раніше краще жилося бідноті, хоча й куркуль експлуатував, але на зароблені гроші можна було одягнутися. ... Якщо ми будемо тиснути на заможного, тоді він покине сіяти хліб і хлібна криза ще посилиться. ... Куркулів в нас немає, на місцях середняків рахують за куркулів. Середній робітник живе краще такого куркуля» [11, арк.36].

В той же час більш заможні з-них піддавали критиці політику держави, спрямовану на підтримку сільської бідноти: «Бідноті надають допомогу, але ця допомога даремна, тому що вони всі ледарі. Їх господарства не піднімаються, оскільки вони все пропивають». Ще більш нелогічним визнавали відбирання землі у селян та передачу їх колгоспам: «Коллективи не покращать становище селянства, краще селянам покидати господарство та йти у виробництво [11, арк.36].

Однак, всі червоноармійці, незалежно від статку їх родин, були одностайні у висловленні незадоволення через здійснення модернізації промисловості за рахунок села: «Все кидають робітникам, їх фабрикам і заводам, а сільському господарству підійматися не дають. Навіть в планах

цифри засобів, відпущених на сільське господарство, менші. Промисловість перегнала довоєнний рівень, а селянство за промтовари платить більше, ніж до війни. ... Потрібно зменшити заробітну плату робітникам, цим знизяться ціни на товари. ... Для ліквідації труднощів, окрім індустріалізації, потрібно зменшити податок і розширити торгівлю» [11, арк.36].

Нерідко подібні думки висловлювали червоноармійці, які були комуністами чи комсомольцями: «Контракція – кабала для селян. ... Навіщо тиснути на куркуля, він же теж людина і за рахунок його живе бідняк. ... Немає резону селянину розширювати посівну площу, все рівно хлібозаготівлями і податком все заберуть» [11, арк.37].

Траплялися й протилежні ситуації, коли червоноармійці, обдурені більшовицькою пропагандою, писали додому листи, в яких вони схвалювали заходи радянської влади на селі. В документах відзначалося, що у відповідь на один з таких листів батько нецензурними словами обзивав сина за те, що він піддався впливу комуністів: «Ти пишеш, що сіяти потрібно хорошим зерном, а де його взяти, коли в мене і поганого зерна немає. Сидиш і як дурень, довірливо слухаєш, а тут твого батька грабують» [12, арк.157].

В повідомленнях із військових частин йшлося і про випадки, коли червоноармійці, поінформовані з дому про реальний стан речей, відкрито спростовували ту інформацію, яку подавали їм політпрацівники. Так, наприклад, під час зачитування в роті листа голови сільради, в якому повідомлялося про надану матеріальну допомогу батькам, червоноармієць відповів: «Брехня все це, з дому пишуть, що ніякої допомоги не надавали, навпаки намагаються витиснути останнє з дому» [12, арк.158].

Таким чином, червоноармійці, переважна більшість з яких були вихідцями із селянства, активно реагували на заходи радянської влади на селі. Найчастіше їх настрої та ставлення визначалися ступенем заможності власних родин. Однак документи засвідчують, що червоноармійці, в цілому негативно оцінювали більшовицькі перетворення на селі, спрямовані проти селян власників.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бем Н. Ставлення українського селянства до ліквідації куркульства як класу та суцільної колективізації сільського господарства (1930-1931 рр.) / Н. Бем // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип.9. – С.227-242.
2. Бем Н. Політичні настрої українського селянства в умовах колективізації сільського господарства (історіографічний огляд) / Н. Бем // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2004. – Вип.11. – С.494-507.
3. Дровозюк С. Динаміка суспільної свідомості українського селянства в умовах НЕПу / С. Дровозюк // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип.14. – С.442-446.
4. Дровозюк С. Соціально-політичні настрої українського селянства у 20 – 30-х рр. ХХ ст. / С. Дровозюк // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2004. – Вип.12. – С.70-83.
5. Настрої та поведінка населення Поділля в умовах сталінської революції «згори». 1928-1940. Збірник документів та матеріалів / Упорядники: Р. Подкур, В. Васильєв, П. Кравченко, В. Петренко. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – 528 с.
6. Гриневич Л. Червона армія і українське суспільство під час кампанії ліквідації куркульства як класу (зима – весна 1930): історіографічний аналіз соціальної психології та поведінки / Л. Гриневич // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип.7. – С.285-298.
7. Гриневич Л. Рефлексії Червоної армії на колективізацію і голод в Україні (1932-1933 рр.) / Л. Гриневич // Голод-геноцид 1933 р. в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції. – К., 2000. – С.191-217.
8. Гриневич Л. «Школа соціалізму»: політичне виховання й політичні настрої особового складу УВО (1921-1938 рр.) / Л. Гриневич // Проблеми історії України: Факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип.6. – С.379-392.
9. Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928) / С.В. Кульчицький. – К.: Основи, 1996. – 396 с.
10. Держархів Вінницької області. – Ф.П-33, оп.1, спр. 705.
11. Держархів Вінницької області. – Ф.П-29, оп.1, спр.564.
12. Держархів Вінницької області. – Ф.П-29, оп.1, спр.467.